

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΓΙΑ ΝΑΠΑ - ΠΑΡΑΛΙΜΝΙ 2021

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ – ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ «ΑΓΙΟΣ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ»

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

«Από τὸν ἅγιό Ἐπιφάνιο στὸν ἅγιο Νεόφυτο τὸν Ἑγκλειστο (4ος-12ος αἰ.)»

Παραλίμνι, 13-15 Φεβρουαρίου 2014

Ἐπιμέλεια:

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ξ. ΓΙΑΓΚΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΚΚΟΥΡΑ

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΡΕΣΒ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΑΓΙΑ ΝΑΠΑ - ΠΑΡΑΛΙΜΝΙ 2021

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑΣ – ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ «ΑΓΙΟΣ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ»
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ, 3

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β΄ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

«Από τὸν ἅγιο Ἐπιφάνιο στὸν ἅγιο Νεόφυτο τὸν Ἐγκλειστο (4ος-12ος αἰ.)»
Παραλίμνι, 13-15 Φεβρουαρίου 2014

Α΄ Ἔκδοση 2021

ISSN: 2672-846X

ISBN: 978-9963-9877-3-3

© Πολιτιστικὴ Ἀκαδημία «Ἅγιος Ἐπιφάνιος»
www.agiosepifaniosacademy.com
info@agiosepifaniosacademy.com

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Κύπριοι ἱεράρχες (Ἅγιοι Σπυρίδων, Ἡρακλείδιος, Λάζαρος, Αὐξίβιος, Τριφύλλιος καὶ Ἐπιφάνιος). Τοιχογραφία ἀπὸ τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Στέγης, Κακοπετριά, Κύπρος (14ος αἰ.)

Φωτογραφία Γεώργιος Κάκκουρας

Εἰκόνα ἐσωφύλλου: Ἅγιος Ἐπιφάνιος, μολυβδόβουλλο ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἀρκαδίου (τέλη 6ου - ἀρχὲς 7ου αἰ.)

Ἐκδοτικὴ παραγωγή: Ἐκδόσεις ΚΥΠΡΗΣ, Αὐλώνος & Λ. Κατσώνη, Νέα Χαλκηδόνα, Ἀθήνα
Τηλ.: 00302108542020, e-mail: skypris@otenet.gr, www.skypris.gr

Διάθεση: Ἱερά Μητρόπολις Κωνσταντίας-Ἀμμοχώστου
Distributed by the Holy Bishopric of Constantia-Ammochostos
Τηλ./Tel.: 0035723812444

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Προλογικὸ σημεῖωμα	5
Ἐκδοτικὸ σημεῖωμα	7
Note from the editors	9
Πρόγραμμα Συνεδρίου	15
Μητροπολίτης Κωνσταντίας καὶ Ἀμμοχώστου Βασίλειος <i>Εἰσαγωγικὴ ὁμιλία ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Β΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Κυπριακῆς Ἀγιολογίας</i>	23
Κρίτων Χρυσοχοΐδης <i>Προσφώνηση κατὰ τὴν τελετὴ ἔναρξης τοῦ Β΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Κυπριακῆς Ἀγιολογίας</i>	27
Περίληψεις εἰσηγήσεων	33
Abstracts of Conference papers	81

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Χρήστος Ἀραπατζῆς <i>Τὸ ἀποδιδόμενο στὸν ἅγιο Ἀνδρέα Κρήτης Ἐγκώμιο στὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Θεράποντα</i>	119
Μητροπολίτης Κωνσταντίας καὶ Ἀμμοχώστου Βασίλειος <i>Πανηγύρεις πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων στὴν Κύπρο (4ος-12ος αἰ.)</i>	146
André Binggeli <i>The Narrationes of Anastasios of Sinai and hagiological issues in Cyprus in 7th century A.D.</i>	166

Θεόδωρος Ξ. Γιάγκου «Χρήσεις» κυπριακῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Νίκωνα Μαυρορείτη. Ἀποτύπωση φορμαλισμοῦ καὶ προσήλωσης στὴν παράδοση	174
Ἡλίας Γιαρένης Ὁ Ἀνώνυμος βιογράφος τοῦ ἀγίου Δημητρίου, ἐπισκόπου Χύτρων, καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Νικολάου Μυστικοῦ	191
Ἀρχιμανδρίτης Φώτιος Ἰωακείμ Πλαστὰ Συναξάρια ἐν Κύπρῳ ἀγίων τῆς βυζαντινῆς περιόδου σὲ Ἀκολουθίες τῆς Τουρκοκρατίας	211
Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Ἀ. Ἰωαννίδης Κυπριακὰ Λειτουργικὰ Χειρόγραφα καὶ Ἀγιολογία	242
Ἀρχιμανδρίτης Βενέδικτος Ἰωάννου Ἀγιότητα καὶ πλάνη κατὰ τὸν ἅγιο Νεόφυτο τὸν Ἐγκλειστο	280
Χριστίνα Κάκκουρα Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Ἀρκάδιος συντάκτης τῆς Ὀμιλίας εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον (BHG 684)	298
Γεώργιος Κάκκουρας Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Λαμπαδιστής: Ἐνας ιδιόρρυθμος μοναχὸς	322
Βασίλειος Κατσαρὸς Βίος ἀγίου Γεωργίου Χοζιβίτου ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἀντώνιο (BHG 669): Φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ κριτικὴ τοῦ ἔργου	332
Lela Khoperia, Tinatin Tseradze <i>The Vita of Saint Epiphanius in Georgian translation</i>	352
Chrysovalantis Kyriacou (with the co-operation of Charalambos Dendrinos) <i>The Encomium on St Barnabas by Alexander the Monk: Ecclesiastical and imperial politics in 6th century Byzantium</i>	374
Κώστας Ν. Κωνσταντινίδης Ὁ Βίος τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος Τριμιθοῦντος ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Πάφου Θεόδωρο (BHG, 1647, CPG, 7987)	416

Μαρία Λεοντίνη <i>Ἡ παρουσία τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν 7ο αἰώνα: Ἐκκλησιαστικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο</i>	438
Giovanni Paolo Maggioni <i>The Vita Latina of Saint Eriphanius</i>	461
Χρῆστος Κ. Οἰκονόμου <i>Ὁ ἅγιος Νεόφυτος καὶ ὁ διάλογος περὶ ἀναγνωρίσεως καὶ ἀνακηρύξεως τῆς ἀγιότητάς του</i>	489
Ἑλένη Προκοπίου <i>«Φῶς ἐκ τῆς γῆς» γιὰ τὸν Ἀμαθούσιο Ἐλεήμονα πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ἅγιο Ἰωάννη</i>	506
Μαρίνα Σταυρινίδου <i>Κύπριοι ἅγιοι τῆς πρώιμης περιόδου (4ος-6ος αἰ.) καὶ ἡ ἀνέκδοτη ὑμνογραφία τους</i>	595
Χαράλαμπος Στεργιούλης <i>Πολυβίου ἐπισκόπου Ρινοκουρούρων, Εἰς τὰ ὑπόλοιπα τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου: Μία ἀπόπειρα ρητορικῆς προσέγγισης τοῦ Βίου</i>	624
Δημοσθένης Ν. Στρατηγόπουλος <i>Ἀνέκδοτα ὑμνογραφικὰ κείμενα πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος</i>	653
Γιώργος Φιλοθέου <i>Ἅγιος Ἀθανάσιος Πεντασχονίτης: Ἡ ἐπιβεβαιώση τῶν πηγῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα</i>	669
Ἀνδρέας Φούλιας <i>Ἀσκητήρια τῆς ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου</i>	678
Ἀρχιμανδρίτης Γεώργιος Χριστοδούλου <i>Ὅσια Φωτεινὴ ἢ Καρπασίτις (Ἁγία Φωτοῦ)</i>	736

Μαρία Λεοντσίνη

Κύρια έρευνήτρια, Ίνστιτούτο Ιστορικῶν Έρευνῶν, Έθνικὸ Ίδρυμα Έρευνῶν

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ
ΣΤΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΝ 7ο ΑΙΩΝΑ:
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

Α'. Η άποστολικότητα τῆς Έκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ ἡ κυπριακὴ
ἀγιολογικὴ παράδοση ἕως τὸν 7ο αἰῶνα

Οἱ στενὲς σχέσεις τῆς Κύπρου μὲ τὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα εἶχαν καλλιεργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου (367/8-403). Ἡ ἐπίσημη ἐπικύρωση τοῦ αὐτοκεφάλου στὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου (431) καὶ ἀκολούθως, ἡ ἀναγραφὴ τῶν προνομίων τῆς Έκκλησίας τῆς σὲ κέλευση τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνα (474-491)¹ ἐπισφράγισαν τὴν περίοπτη θέση τῆς

-
1. Ἴσον ὑπομνημάτων περὶ τῶν Κυπρίων ἐπισκόπων, βλ. GESTA DE CYPRO, *Concilium Universale Ephesenum, volumen primum. Acta Graeca, Pars septima Collectio Segvieriana. Collectio Atheniensis. Collectiones minores*, ἔκδ. E. SCHWARTZ, Berlin - Leipzig 1929, σσ. 118-122. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ, *Έκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἔκδ. G. CHR. HANSEN, Theodoros Anagnostes, *Kirchengeschichte*, Berlin 1995, 436, σσ. 121,19-23. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΕΔΡΗΝΟΥ, *Σύνοσις Ἱστοριῶν*, ἔκδ. I. BEKKER, Georgius Cedrenus, *Ex Ioannis Skylitzae ore*, τ. I, [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], Bonn 1838, σσ. 618,22-619,6. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΕΛΙΤΗΝΙΩΤΗ, *Συναγωγὴ Χρονικῶν*, ἔκδ. TH. L. FR. TAFEL, Theodosii Meliteni, *Chronographia*, Munich 1859, σ. 82. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Έκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Patrologia Graeca* 147, 200C. Βλ. καὶ T. C. LOUNGHIS – B. BLYSIDU – ST. LAMPAKES, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 476 bis 565*, [Zyprisches Forschungszentrum, Quellen und Studien zur Geschichte Zyperns, 52], Nicosia 2005, ἀρ. 151 καὶ ἀρ. 152. Βλ. ἐπίσης Α. Π. ΒΙΤΤΗ, Τὸ αὐτοκέφαλο τῆς Έκκλησίας Κύπρου καὶ ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, *Άγιος Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας, Πατὴρ καὶ διδάσκαλος τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Έκκλησίας, Πρακτικὰ Συνεδρίου (Παραλίμνι, 8-11 Μαΐου 2008)*, ἐπιμ. Θ. Ε. ΓΙΑΓΚΟΥ – πρωτοπρ. ΧΡ. ΝΑΣΣΗ, [Ἱστορικὰ καὶ Θεολογικὰ Μελετήματα, 1], Ἁγία Νάπα - Παραλίμνι 2012, σσ. 143-161.

Κύπρου στην έκκλησιαστική ιεραρχία, ενώ παράλληλα διασφάλισαν και την ομαλή συνεργασία της Κωνσταντινούπολης με μία ιδιαίτερα σημαντική έπαρχία για τη βυζαντινή κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο. Οί σχετικές αναφορές σε ιστορικά έργα, καθώς και σε άγιολογικά κείμενα πιστοποιούν τον επίσημο χαρακτήρα αυτής της αναγνώρισης και βεβαιώνουν τη σταθερή και άμοιβαία πνευματική έπικοινωνία ανάμεσα στην Κωνσταντινούπολη και την Έκκλησία της Κύπρου², ή όποια άκολούθως αναπτύχθηκε σε πολλούς τομείς.

Στόν ναό του Άγιου Στεφάνου στο Παλάτι της Δάφνης της βυζαντινής πρωτεύουσας³ είχε κατατεθεί τὸ «κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον», τὸ όποίο είχε άποκαλυφθεῖ στο σκηνώμα του άγιου Βαρνάβα μετὰ από όραμα του άρχιεπισκόπου Κύπρου, Άνθεμίου⁴. Άναφορὰ στη φύλαξη του γίνεται από τὸν μοναχό

2. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, *Χρονικόν*, έκδ. C. DE BOOR, Georgii Monachi, *Chronicon*, Leipzig 1904, (άνατύπωση με διορθώσεις από τὸν P. WIRTH, Stuttgart 1978), τ. II, 618,21-619,8. ΛΕΟΝΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ, *Χρονογραφία*, έκδ. I. BEKKER, Leonis Grammatici, *Chronographia*, [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], Bonn 1842, σ. 117,6-11. ΙΩΗΛ, *Χρονογραφία έν συνόψει*, έκδ. FR. ΙΑΔΕΥΑΙΑ, *Cronografia compendiaria*, Messina 1979, σσ. 95-96,997-1004. Άνάλογες είναι και οι μνείες σε άγιολογικά κείμενα και συναξάρια βλ. J.-M. SAUGET, S. Zénon évêque de Chypre, *Revue des études byzantines* 25 (1967) 147-153 [= REB] και M. VAN ESBROECK, Les Actes arméniens de saint Héraclide de Chypre, *Analecta Bollandiana* 103 (1985) 115-162 [= AnBoll]. *Hagiographica Cypria. Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro Monacho et Sanctorum Bartholomaei et Barnabae Vita e Menologio imperiali deprompta*, editae curante P. VAN DEUN, *Vita Sancti Auxibii edita curante J. NORET*, [Corpus Christianorum Series Graeca, 26], Turnhout 1993, σσ. 71-76. Πρβλ. A. N. ΜΙΤΣΙΔΟΥ, Τὸ αὐτοκέφαλον της Έκκλησίας της Κύπρου, *XVe Congrès international d'études byzantines, Athènes Septembre 1976, Rapports et Co-rapports, Association internationale des études byzantines*, τ. II, Άθήνα 1979, σσ. 4-5 (αὐτοτελές άνάτυπο). CL. RAPP, Cypriot Hagiography in the Seventh Century. Patrons and Purpose, *Κυπριακή Άγιολογία, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου (Παραλίμνι, 9-12 Φεβρουαρίου 2012)*, έπιμ. Θ. Ξ. ΓΙΑΓΚΟΥ – πρωτοπρ. ΧΡ. ΝΑΣΣΗ, [Ιστορικά και Θεολογικά Μελετήματα, 2], Άγία Νάπα - Παραλίμνι 2015, σσ. 397-412. ΣΤ. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ, *Η βυζαντινή άγιολογία της Κύπρου. Οί άγιοι, οι συγγραφείς και τὰ κείμενα (5ος-13ος αι.)*, [Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, 85], Λευκωσία 2020, σσ. 8-11, για τὰ άγιολογικά έργα που άναφέρονται στη συνέχεια βλ. έπίσης άναλυτικότερα στα οικεία κεφ. της μονογραφίας.
3. R. JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin*, I: *Le Siège de Constantinople et le Patriarcat oecuménique*, III: *Les églises et les monastères*, Paris 1969, σ. 473 [στο έξήκ JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* I.III]. Βλ. και πιο πάνω, σημ. 1.
4. V. LAURENT, Les fastes épiscopaux de l'Église de Chypre, *REB* 6 (1948) 159 και σημ. 3. Τὸ Εὐαγγέλιο παρουσιάζεται τοποθετημένο με όμοιο τρόπο στο στήθος του άγιου Έπιφανίου, *Βίος του άγιου Έπιφανίου*, PG 41, 109B. Βλ. CL. RAPP, Epiphanius of Salamis: The

Ἀλέξανδρο στὸ Ἐγκώμιον στὸν ἀπόστολο Βαρνάβα, πὸν τοποθετεῖται στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ βου αἰώνα καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Γεώργιο Μοναχὸ τὸν 9ο αἰώνα, ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι «κατ' ἐνιαυτὸν ἀναγιγνώσκεται τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Πέμπτῃ»⁵. Στὸ ἀποστολικὸ ἔργο στὴν Κύπρο ἀναφέρεται διεξοδικὰ καὶ ὁ Βίος τοῦ ἀγίου Αὐξιβίου πὸν συντάχθηκε κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 7ου αἰώνα⁶. Ὡς συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τῶν ἀποστόλων προβάλλεται ἐπίσης ὁ ἅγιος Σπυρίδων στὸν Βίο του τοῦ Θεοδώρου Πάφου⁷.

Ὅπως ἔχει ἤδη διαπιστωθεῖ, οἱ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴ μνήμη Κυπρίων ἀγίων στὴν Κωνσταντινούπολη καταγράφηκαν συστηματικὰ μετὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Εἰκονομαχίας⁸, ἡ ἀπόδοση ὅμως τιμῶν πρὸς τοὺς Κυπρίους ἀγίους εἶχε ἐγγραφεῖ στὴ βυζαντινὴ οἰκουμενικὴ παράδοση ἀπὸ πολὺ νωρίς. Μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀποστολικότητος τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας προφανῶς συνδέονται οἱ ἑορτασμοὶ τῆς μνήμης τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα καὶ τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνα σὲ ἀποστολικούς ναοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ καταγραφὴ αὐτῶν τῶν συνάξεων πρὸς τιμὴν ἀγίων τῆς Κύπρου σὲ διακεκριμένους ναοὺς, δηλαδὴ, σὲ καθιερωμένα καὶ σταθερὰ σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς χριστιανικῆς τοπογραφίας, δείχνει ὅτι ἀποτελέσαν μέρος τοῦ ἐπίσημου τελετουργικοῦ τῆς Βασιλεύουσας.

Church Father as Saint, *'The Sweet Land of Cyprus'. Papers Given at the Twenty-Fifth Jubilee Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March 1991*, ἐπιμ. Α. Α. Μ. BRYER – G. S. GEORGHALLIDES, Nicosia 1993, σσ. 178-179. C. PETINOS, *L'Église de Chypre entre Constantinople et Antioche (IVème-Vème siècle)*, *Byzantinische Forschungen* 25 (1999) 131-141, ἰδ. σ. 139.

5. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Βαρνάβαν*, *Hagiographica Cypria*, ὄπ.π., σσ. 16-20, 118-119. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, *Χρονικόν*, τ. II, σ. 619,5-8. Βλ. καὶ ST. EFTHYMIADIS with V. DÉROCHE (with contributions by A. BINGGELI and Z. AINALIS), *Greek Hagiography in Late Antiquity (Fourth-Seventh Centuries)*, *The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, vol. I, *Periods and Places*, ἐπιμ. ST. EFTHYMIADIS, Farnham - Burlington 2011, σ. 76. Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ, *Οἱ παραδόσεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἀπόστολο Βαρνάβα καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς ἀγιολογικῆς εἰκόνας του*, *Κυπριακὴ Ἀγιολογία, Πρακτικὰ Ἀ' Διεθνoῦς Συνεδρίου*, ὄπ.π., σσ. 371-386.
6. *Βίος Αὐξιβίου*, ἔκδ. *Hagiographica Cypria*, ὄπ.π., σσ. 158, 179-185.
7. P. VAN DEN VEN, *La légende de S. Spyridon, évêque de Trimithonte*, [Bibliothèque du Muséon, 33], Louvain 1953, σσ. 26,17, 69,4, 74,1-2.
8. Ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου, βλ. RAPP, *Ephraim of Salamis*, ὄπ.π., σσ. 183 καὶ 185-186.

Ἡ τιμὴ ποὺ ἀποδιδόταν πρὸς ἀγίους τῆς Κύπρου σὲ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας πρέπει νὰ εἶχε ἀποκτήσει σταθερὸ χαρακτήρα τὸν 7ο αἰώνα, ἐποχὴ ἀκμῆς τῆς Κυπριακῆς Ἀγιολογίας ἢ ἴσως καὶ πρωιμότερα. Ἐξάλλου, ἡ ἀναγραφὴ τῶν *Βίων* τῶν Κυπρίων ἀγίων στὸ *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως* ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνσωμάτωση τῆς τάξης τῶν Ἀκολουθιῶν τους στὸ *Συναξάριον (Τυπικὸν) τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας* τὸν 10ο αἰώνα, ἀνάγονται σὲ προγενέστερες λειτουργικὲς παραδόσεις καὶ ἀποκρυσταλλώνουν ἐδραιωμένες πρακτικέ⁹. Ἡ τέλεση αὐτῶν τῶν ἐτήσιων πανηγυρικῶν συνάξεων θὰ ἀποτελοῦσε καὶ περίσταση λειτουργικῆς συνάθροισης τῶν Κυπρίων, ποὺ διέμεναν μόνιμα ἢ ἐπισκέπτονταν περιστασιακὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα μὲ τὸ *Συναξάριον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*, ἡ πανήγυρη πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου Βαρνάβα τελοῦνταν στὸ Ἀποστολεῖο τοῦ Ἀγίου Παύλου στὸ Ὀρφανοτροφεῖο, ἐνῶ τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνα στὸ Ἀποστολεῖο τοῦ Ἀγίου Πέτρου στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (Ἁγία Σοφία)¹⁰. Εὐκτήριο ἀφιερωμένο στὸν ἅγιον Ἐπιφάνιο βρισκόταν στὸ συγκρότημα τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Φιλήμονα στὸ Στρατήγιο τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας. Στὸν ἴδιο χῶρο ἀποδίδονταν τιμὲς καὶ στὸν ἅγιον Ἰλαρίωνα¹¹.

9. Γιὰ τὴν παράδοση τῶν κειμένων βλ. A. LUZZI, *Synaxaria and the Synaxarion of Constantinople, The Ashgate Research Companion to Byzantine Hagiography*, vol. II, *Genres and Context*, ἐπιμ. ST. EFTHYMIADIS, Farnham - Burlington 2014, σσ. 199-201. Γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ *Συναξαρίου (Τυπικοῦ) τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας* βλ. J. MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église. Ms. Sainte-Croix no. 40, Xe siècle*, [Orientalia Christiana Analecta, 165], Roma 1962, τ. I, σσ. viii-xix [στὸ ἐξῆς MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église*, I].
10. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi, Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, ἔκδ. H. DELEHAYE, Bruxellis 1902, στ. 303, 743-746 [στὸ ἐξῆς *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*]. Βλ. καὶ MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σ. 82,3-7, σ. 310,17-120 καὶ σ. 128,4-8. JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* I.III, σ. 398 καὶ σσ. 399-400. Γιὰ τὴν τιμὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἀγίου Σπυρίδωνα στὴν Κωνσταντινούπολη βλ. VAN DEN VEN, *La légende de S. Spyridon*, ὅπ.π., σσ. 145*-146*. V. VON FALKENHAUSEN, *Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus, Medieval Cyprus. Studies in Art, Architecture and History in Memory of Doula Mouriki*, ἐπιμ. N. PATTERSON ŠEVČENKO – CHR. MOSS, Princeton 1999, σ. 24 καὶ σμ. 20.
11. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 153-154, 675-677, 818-819. Βλ. καὶ MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σ. 72,20-24 καὶ σ. 290,7-10. JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* I.III, σ. 112. Γιὰ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιο βλ. RAPP, *Ephraim of Salamis*, ὅπ.π., σσ. 176-178 καὶ Σ. Α. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗ, Ἡ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ ἀγιολογικὴ καὶ ὑμνογραφικὴ παράδοσι γιὰ τὸν ἅγιον Ἐπιφάνιο Κωνσταντίας, *Ἅγιος Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας, Πρακτικὰ Συνεδρίου*, ὅπ.π., σσ. 349-376, ἰδ. 355-356.

Ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Θεοδοῦτου τελοῦνταν σὲ ἄλλο εὐκτήριο, ἀφιερωμένο στὴ Θεοτόκο στὴ συνοικία «τὰ Ἀρματίου»¹².

Γιὰ τὸ μαρτύριο, τὸ ὁποῖο ἀφιερώθηκε στὸν ἅγιο Θεράποντα περὶ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰώνα, γίνεται ἐπίσης λόγος καὶ στὰ δύο λειτουργικὰ βιβλία¹³. Τὸ σκηνωμά του μεταφέρθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ τὴ δεύτερη ἐπίθεση τῶν Ἀράβων στὴν Κύπρο (650/1)¹⁴. Ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Θεράποντα, πού εἶχαν ἀποτεθεῖ στὸν ναὸ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλαίας, ἐντάχθηκε στὸν κύκλο τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας, ὅπως μαρτυρεῖται στὴ συλλογὴ τῶν θαυμάτων του¹⁵. Στὸ *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως* μνημονεύονται ἀκόμη οἱ ἅγιοι Ἡρακλείδης καὶ Μύρων, Ἰσαάκιος, Λάζαρος, Μνάσων, Ἰλαρίων, Ἰωάννης Ἐλεήμων, Θεόδουλος, Σωφρόνιος, Ἀπρίων, Φιλάργιος, Αὐξίβιος, Μάρκελλος, Θεόδοτος, Γρηγόριος, Ἀρκάδιος καὶ Νέστωρ, Τύχων, οἱ ἅγιοι δύο μάρτυρες «οἱ ἐν Κύπρῳ τοὺς πόδας καταφλεχθέντες» καὶ οἱ μάρτυρες Ἄρι-

12. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 404. Βλ. καὶ ΜΑΤΕΟΣ, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σ. 202,12-15. JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* I.III, σσ. 157-158.
13. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 709-710. Βλ. καὶ ΜΑΤΕΟΣ, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σ. 298,20-12. JANIN, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin* I.III, σ. 247. Στὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. ἔχει προταθεῖ καὶ ἡ τοποθέτηση τῆς μετακομιδῆς καὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνα στὴν Κωνσταντινούπολη μολονότι δὲν μαρτυρεῖται στὶς πηγές, βλ. VAN DEN VEN, *La légende de S. Spyridon*, ὅπ.π., σσ. 47*, 145*-146*, ἂν καὶ ὁ V. GRUMEL, *La légende de S. Spyridon, évêque de Trimithonte*, REB 14 (1956) 240-244, ἀπορρίπτει τὴν ὑπόθεση μὲ βάση τὴν ἀναφορὰ στὸ *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 303, γιὰ τὴ φύλαξή τους «ἐν τῇ γυναικείᾳ μονῇ τῇ οὔσῃ πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Φιλανθρώπου». Γιὰ τὸν ἅγιο Θεράποντα βλ. καὶ A. LUZZI, *Studi sul Sinassario di Costantinopoli*, Università di Roma "La Sapienza", [Testi e Studi Bizantino-neoellenici, VIII], Roma 1995, σσ. 66-67, σημ. 57 καὶ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Χρ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ στὸν παρόντα τόμο.
14. A. CAMERON, *Cyprus at the time of the Arab conquests*, *Επιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Κυπριακῆς Ἐταιρείας Ἱστορικῶν Σπουδῶν* 1 (1992) 27-50. V. CHRISTIDES, *The Image of Cyprus in the Arabic Sources*, [Κυπριολογικὴ Βιβλιοθήκη, 15, ἐκδ. ἐπιμ. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ], Λευκωσία 2006, σσ. 18-20.
15. *Ἐγκώμιον εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Θεράποντος*, ἔκδ. L. DEUBNER, *De incubatione capita quattuor*, Leipzig 1900, σσ. 120-134. Γιὰ τὸν συγγραφέα βλ. M.-FR. AUZÉPY, *La carrière d'André de Crète*, *Byzantinische Zeitschrift* 88 (1995) 8-11 [= BZ] καὶ τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ J. HALDON, 'Tortured by my conscience'. *The Laudatio Therapontis: A neglected source of the later seventh or early eighth centuries*, *From Rome to Constantinople. Studies in Honour of Averil Cameron*, ἐπιμ. H. AMIRAV - B. TER HAAR ROMENY, Leuven - Paris - Dudley MA 2007, σσ. 263-278. Γιὰ τὴν Ἐλαία βλ. καὶ A. KÜLZER, *Ostthrakien (Eurōpē)*, [Tabula Imperii Byzantini, 12], Wien 2008, σσ. 344-345.

στοκλής, Δημητριάδος και Ἀθανάσιος¹⁶. Οἱ Ἀκολουθίες τῶν παραπάνω ἁγίων ἐπισκόπων, μοναχῶν, ὁμολογητῶν καὶ μαρτύρων ἀναγράφονται ἀντιστοίχως στὸ *Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*¹⁷ καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὸν ἐπίσημο χαρακτήρα τῶν συνάξεων τους στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ κυπριακὴ ἀγιολογικὴ γραμματεία, ποὺ ἐμπλουτίστηκε τὸν 7ο αἰώνα μὲ σημαντικὰ ἀγιολογικὰ ἔργα, καθιέρωσε τοὺς Κυπρίους ἁγίους καὶ ἱεράρχες ὡς προσωπικότητες ποὺ δροῦσαν μὲ πνευματικὴ ἐπιρροή σὲ οἰκουμενικὴ κλίμακα καὶ συνδέονταν στενὰ μὲ τὰ πεπωμένα τῆς Κωνσταντινούπολης.

Β'. Χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δράσης τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν

Ἡ δράση τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν τὸν 7ο αἰώνα ἐκτεινόταν σὲ ποικίλους τομεῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἴσχυρὰ ἐφόδια γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν κρίσιμων συγκυριῶν ἀποτελοῦσε ἡ μακρὰ ἐνασχόληση τῶν μελῶν τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴ μελέτη τῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ συγγραφή, δραστηριότητες ποὺ συγκροτοῦσαν ἐπιμέρους πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς τους ἀποστολῆς. Οἱ ἀρετὲς αὐτὲς ἀποδείχθηκαν ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δογματικῶν ζητημάτων ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀπασχολοῦν τὴν Κωνσταντινούπολη, ἤδη ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ προβολὴ τῆς ἀποστολικότητας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγμα-

16. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, στ. 54, 67-68, 146-148, 150, 153-154, 215-217, 275, 290, 400, 450, 454, 469, 490, 502, 511, 518-519, 662, 680, 694, 708, 751-754, 756, 765-766. Βλ. καὶ ΜΑΤΕΟΣ, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σσ. 38-39. Οἱ Κύπριοι ἅγιοι διακρίνονται σὲ ἐπισκόπους ποὺ συνδέονται μὲ τὸ ἀποστολικὸ ἔργο, διαπρεπεῖς διδασκάλους, ὁμολογητές, ὑπερασπιστὲς τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ Οἰκουμενικὲς Συνόδους, καὶ μοναχοὺς, βλ. FALKENHAUSEN, *Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus*, ὅπ.π., σσ. 24-25, 30-31. Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, *Τὸ Συναξάριον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Κυπριακὴ Ἀγιολογία, Κυπριακὴ Ἀγιολογία, Πρακτικὰ Α' Διεθνοῦς Συνεδρίου*, ὅπ.π., σσ. 281-304.

17. ΜΑΤΕΟΣ, *Le Typicon de la Grande Église*, I, σ. 38,11-12 (ἅγιοι Ἡρακλείδης καὶ Μύρων), σ. 41,25-26 (ἅγιος Ἰσαάκιος), σ. 280,20-282,3 (ἅγιος Λάζαρος), σ. 70,24-25 (ἅγιος Μνάσων), σ. 98,13-14 (ἅγιος Ἰωάννης Ἐλεήμων), σ. 120,18 (ἅγιος Θεόδουλος), σ. 126,1-2 (ἅγιος Σωφρόνιος), σ. 228,16-17 (ἅγιος Ἀπρίων), σ. 228,21-22 (ἅγιος Μακάριος ἀντὶ τοῦ ἁγίου Φιλαργίου), σ. 234,13-14 (ἅγιος Αὐξιβίος), σ. 240,12-13 (ἅγιος Μάρκελλος), σ. 228,24-25 (ἅγιοι Μάρκελλος καὶ Φιλάργιος), σ. 242,20-21 (ἅγιος Γρηγόριος), σ. 244,8-10 (ἅγιος Ἀρκάδιος καὶ ἅγιος Νέστωρ) καὶ σ. 314,20-21 (ἅγιος Τύχων). Βλ. καὶ πιὸ πάνω σημ. 8.

τος στο νησί στα κείμενα της Κυπριακής Άγιολογίας υπενθύμιζε τη θέση της ανάμεσα στα πατριαρχεία της Ανατολικής Μεσογείου και τη σημασία της για τις ισορροπίες ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή¹⁸. Ειδικά για τον 7ο αιώνα, ή μνεία περι τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στο προοίμιο τοῦ γεωγραφικοῦ καταλόγου ποῦ συγκροτήθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Κύπριο, ἐπανεφέρε στο προσκήνιο τὶς ἐγγυήσεις γιὰ τὴν αὐτοτέλειά της, προστατεύοντας ταυτόχρονα τὸ νησί ἀπὸ τοὺς χειρισμοὺς τῆς Κωνσταντινούπολης ἐπὶ τῶν δογματικῶν θεμάτων. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ μνημονεύεται ἐμφατικὰ ἡ εὑρεση τοῦ Εὐαγγελίου στο σκῆνωμα τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα, ἐνῶ ἡ ἐγγραφή τῆς Λαπίθου συμπληρώνεται μὲ τὴν παρέκβαση: «ἐν ἧ ἐγεννήθη Γεώργιος ὁ Κύπριος ὁ γράψας τὴν βίβλον, ἐξ ἧς ταῦτα μετελήφθησαν»¹⁹. Ὁ ἐπίσημος διοικητικὸς χαρακτήρας τῆς καταγραφῆς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων τοῦ βυζαντινοῦ

18. Οἱ δραστηριότητες τῶν Κυπρίων πατέρων, ποῦ καὶ τὸν 7ο αἰ. ἦταν σὲ διαρκὴ ἐπικοινωνία μὲ τὶς μεγαλοπόλεις καὶ πνευματικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς, Ἀλεξάνδρεια, Ρώμη καὶ Κωνσταντινούπολη, δείχνουν ὅτι τὸ νησί βρισκόταν στο ἐπίκεντρο τῶν κρίσιμων ἐξελίξεων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ἡ στάση τῶν Κυπρίων ἔναντι τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, βλ. J. F. HALDON, *Byzantium in the Seventh century: The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990, σσ. 338-339. Ἡ Κύπρος παρουσιάζεται ὡς βυζαντινὴ ἐπαρχία μὲ σημασία γιὰ τὶς ἐπικοινωνίες, βλ. C. MANGO, *Chypre, carrefour du monde byzantin, XVe Congrès International d'Études Byzantines, Rapports et Co-Rapports*, τ. V, *Chypre dans le monde byzantin*, Athens 1979, σσ. 3-5 (= ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantium and its Image. History and Culture of the Byzantine empire and its Heritage*, London 1984, ἀρ. XVII). Πιο συγκεκριμένα βλ. CH. BAKIRTZIS, *The Role of Cyprus in the Grain Supply of Constantinople in the Early Christian Period*, *Proceedings of the International Symposium: Cyprus and the Sea: Organized by the Archaeological Research Unit of the University of Cyprus and the Cyprus Ports Authority, Nicosia 25-26 September, 1993*, ἐπιμ. V. KARAGEORGHIS – D. MICHAELIDES, Nicosia 1995, σσ. 247-253. Γιὰ τὰ γεγονότα στο νησί τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βλ. E. CHRYSOS, *Cyprus in Early Byzantine times, 'The Sweet Land of Cyprus'*, ὅπ.π., σσ. 8-10.
19. *Georgii Cyprii Descriptio Orbis Romani*, ἔκδ. H. GELZER, Leipzig 1890, σ. 56. *Le Synekdèmos d'Hièroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, ἔκδ. E. HONIGMANN, Brussels 1939, σσ. 49, 70. J. DARROUZES, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes*, Paris 1981, σσ. 34, 42. Βλ. καὶ J. B. BURY, *The Roman Empire in 600 A.D.*, *English Historical Review* 9 (1894) 316. Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ Τακτικά (notitia episcopatum) ἀπὸ τοῦ Η' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ αὐτοκεφάλου), *Πρακτικὰ τοῦ Πρώτου Διεθνoῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Ἀπριλίου 1969)*, τ. Β', *Μεσαιωνικὸν Τμήμα*, ἐπιμ. Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Λευκωσία 1972, σσ. 82-83. H. OHME, *Die Kirche von Zypern im sogenannten monenergetisch-monotheletischen Streit des 7. Jh.s*, *BZ* 113 (2020) 933-980.

κράτους στὸν κατάλογο τοῦ Γεωργίου Κυπρίου ἐξάλλου, παραπέμπει σὲ κληρικό ἢ κοσμικό ἀξιωματοῦχο γνωστὸ στοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ μὲ πρόσβαση σὲ σχετικὸ ἀρχεδιακὸ ὑλικό. Τὸ θέμα τῆς ταύτισης τοῦ συντάκτη τοῦ γεωγραφικοῦ καταλόγου καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Γεωργίου Κυπρίου στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα ἔχει πάντως προκαλέσει πολλὰ συζητήσεις, καθὼς παραδίδεται μαζὶ μὲ μεταγενέστερο ἐκκλησιαστικὸ *Τακτικό*. Μὲ βάση ὅμως τὸ περιεχόμενό του τοποθεῖται στὶς πρώτες δεκαετίες τοῦ 7ου αἰώνα.

Ἀνάλογοι εἶναι καὶ οἱ προβληματισμοί, πού ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ *Τακτικό*, τὸ ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὸν τίτλο του, συντάχθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου, Ἐπιφάνιο. Αὐτὸ τὸ *Τακτικό* χρονολογεῖται ἐπίσης στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 7ου αἰώνα καὶ μάλλον ἐπὶ Ἡρακλείου (610-641). Ἡ ἔνταξη τοῦ *Τακτικοῦ* τοῦ Ἐπιφανίου στὸ δεύτερο βιβλίον (κεφ. νδ') στὴν *Ἐκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως*²⁰ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου (913-959) δηλώνει ὅτι τὸ κείμενο φυλασσόταν ἀνάμεσα στὰ ἐπίσημα πρωτόκολλα τοῦ βασιλικοῦ σεκρέτου, ὑπηρεσία στὴν ὁποία ὑπάγονταν καὶ οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ ἀτρικλί-νη, ἀξιωματοῦχο ἐντεταλμένου καὶ γιὰ τὴν τήρηση τῆς αὐλικῆς ἱεραρχίας σὲ ἐπίσημες τελετές²¹. Μολονότι, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἐπιφάνιος²² εἶναι ὁ συντάκτης αὐτοῦ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ *Τακτικοῦ* καὶ ἡ ταύτισή του μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο ὁμώνυμους ἱεράρχες, πού ποίμαναν τὸ νησί τὸν 7ο αἰώνα, πρέπει νὰ ἰσχύει, ἡ παρουσία του στὴν Κωνσταντινούπολη δὲν τεκμηριώνεται ἀπὸ ἄλλες πηγές. Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ ἐπίκληση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἐπιφανίου, ἂν καὶ δὲν προσφέρει περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ συγγραφικὴ του ταυτότητα,

20. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ, *Περὶ βασιλείου τάξεως*, ἔκδ. J. J. REISKE, Constantini Porphyrogeniti, *De cerimoniis aulae byzantinae*, τ. II, [Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae], Bonn 1829, 54, σ. 791,8-15 καὶ σ. 791,16-18.

21. N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972, σσ. 27-29. Πὰ τὴν παράδοση τοῦ *Τακτικοῦ* τοῦ Ἐπιφανίου βλ. καὶ A. KAZHDAN, Philotheos, Kletorologion of, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, τ. 3, New York - Oxford 1991, σ. 1662.

22. Βλ. R.-J. LILIE, *Zypern zwischen Byzantinern und Arabern (7.-10. Jahrhundert)*, *Beiträge zur Kulturgeschichte Zyperns von der Spätantike bis zur Neuzeit, Symposium, München 12.13. Juli 2002*, ἐπιμ. J. DECKERS - M.-E. MITSOU - S. ROGGE, New York - Berlin 2005, σ. 77. Βλ. καὶ Epiphanius 1531 καὶ Epiphanius 1543, *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit. Erste Abteilung (641-867)*, ἐπιμ. F. WINKELMANN - R.-J. LILIE - CL. LUDWIG - TH. PRATSCH - I. ROCHOW - B. ZIELKE u.a., 6 τ., Berlin - New York 1999-2002, τ. 1, σσ. 492-493 καὶ σ. 495 [στὸ ἐξῆς *PmbZ*].

φαίνεται ότι όπωσδήποτε αποτελούσε έγγύηση για την αύθεντικότητα του έκκλησιαστικού καταλόγου, ένω παράλληλα άπηχοΰσε και τον σεβασμό της μνήμης του στη βυζαντινή πρωτεύουσα.

Τά χαρακτηριστικά των Κυπρίων έπισκόπων, οί όποιοι έως τον 7ο αιώνα είχαν άναδειχθεί άγιοι, ήταν ή σταθερή προσήλωσή τους στην Όρθοδοξία, όπως δείχνει ή στάση που τήρησαν έναντι των θεολογικών ζητημάτων, οί ήγετικές ικανότητές τους και τó φιλανθρωπικό τους έργο²³. Έκτίμηση σε αυτή τή δυναμική παράδοση, προπαντός όμως, στο κύρος της παιδείας και της θεολογικής κατάρτισης των Κυπρίων ιεραρχών έτρεφαν οί αυτοκράτορες και ό κληρος της Κωνσταντινούπολης, όπως φανερώνει ή άναζήτηση της συνδρομής τους, όταν προέκυπταν κρίσιμα έκκλησιαστικά ζητήματα. Η θεολογική συγκρότησή τους είχε τις άφετηρίες της στην έξοικείωσή τους με την έρμηνεία έκκλησιολογικών και δογματικών ζητημάτων, που άπασχολούσαν τήν Έκκλησία άπό τήν έποχή της ίδρυσής της και είχαν ήδη γίνει άντικείμενο πραγμάτευσης στα έργα του άγίου Έπιφανίου²⁴, στα όποια είχαν περιληφθεί και θέματα της κανονικής και της λειτουργικής τάξεως²⁵. Η συχνότερη άπεικόνιση του άγίου Έπιφανίου, που παρατηρείται άπό τον 8ο αιώνα σε σφραγίδες, σε σχέση με εκείνη του άγίου Βαρνάβα²⁶, πρέπει να όφείλεται στη μακρόχρονη και εύρεια διάδοση της πολύπλευρης διδασκαλίας του, αλλά και στη θέση που έλαβε τó έργο του μετά τον 7ο αιώνα. Άς σημειωθεί ότι άνάμεσα στα πατερικά κείμενα, που παρουσιάστηκαν στη Σύνοδο του Λατερανού (649) και τήν 7΄ Οικουμενική

-
23. D. MOURIKI, The Cult of Cypriot Saints in medieval Cyprus as attested by church Decorations and Icon painting, *'The Sweet Land of Cyprus'*, όπ.π., σσ. 235-257. FALKENHAUSEN, Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus, όπ.π., σ. 27. Βλ. και πιό πάνω σημ. 16.
 24. Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, Ό Βίος και τά συγγράμματα του άγίου Έπιφανίου Κωνσταντίας, *Άγιος Έπιφάνιος Κωνσταντίας, Πρακτικά Συνεδρίου*, όπ.π., σσ. 255-267.
 25. Θ. Ε. ΠΙΑΚΟΥ, Τó συνειδός περι τής κανονικότητας κατά τον άγιο Έπιφάνιο Κωνσταντίας, *Άγιος Έπιφάνιος Κωνσταντίας, Πρακτικά Συνεδρίου*, όπ.π., σσ. 163-184. Βλ. και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Κανονικές μαρτυρίες περι χειροτονίας σε βίους Κυπρίων άγιων [Σπυρίδωνος Τριμυθοΰντος, Έπιφανίου Κωνσταντίας, Ιωάννου Έλεήμονος], *Άντικήνωρ. Τιμητικός Τόμος Σπύρου Ν. Τρωιάνου για τά όγδοηκοστά γενέθλιά του*, έπιμ. Β. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ - Κ. ΜΠΟΥΡΔΑΡΑ - Ε. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, Άθήνα 2013, σσ. 299-311.
 26. J.-Cl. CHEYNET - C. MORRISON, Texte et image sur les sceaux byzantins: les raisons d'un choix iconographique, *Studies in Byzantine Sigillography* 4 (1995) (= *La société byzantine. L'appart des sceaux*, [Bilans de recherche, 3/1], Paris 2008, σ. 125).

(680-681), ἦταν καὶ περικοπὲς ἀπὸ τὸ *Πανάριον* τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου²⁷. Χωρὶο ἀπὸ τὸ *Πανάριον* περιλήφθηκε καὶ στὸ *Ἡδικτον* (Διάταγμα) τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Δ', πού ἀναρτήθηκε στὸν τρίτο νάρθηκα τῆς Ἁγίας Σοφίας μετὰ τὸ πέρας τῆς Συνόδου²⁸. Τὰ κηρύγματα τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου περιλαμβάνονταν ἄλλωστε ἤδη τὸν 5ο καὶ τὸν 6ο αἰώνα σὲ μοναστικὲς συλλογὲς πατερικῶν ἀποφθεγμάτων, ἐνῶ σχετικὴ μνεία γίνεται καὶ ἀπὸ τὸν Λεόντιο Νεαπόλεως στὸν *Βίο* τοῦ ἁγίου Ἰωάννη Ἐλεήμονος²⁹.

Ἡ πνευματικὴ κίνησι στὴν Κύπρο καὶ ἡ ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τῶν ἱεραρχῶν τῆς στὰ πρωτεύοντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τοῦ 7ου αἰώνα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι σχετίζεται καὶ μὲ τὴ σταθερότητα τῆς πρωτοβυζαντινῆς διοικητικῆς ὀργάνωσης καὶ τῶν ἀστικῶν λειτουργιῶν, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ὑποχωρήσει στὸ νησί, τουλάχιστον στὸν βαθμὸ πού αὐτὸ συνέβη σὲ ἄλλες ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ σφριγηλὴ οἰκονομία τῆς Κύπρου, στὸ μέτρο τῶν γενικότερα ὑποβαθμισμένων δυνατοτήτων τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν, προσέφερε τὴ δυνατότητα μόρφωσης σὲ μία σχετικὰ ἰσχυρὴ οἰκονομικὰ κοινωνικὴ τάξι, μέλη τῆς ὁποίας ἀνέπτυξαν τὸν 7ο αἰώνα πνευματικὴ δυναμικὴ πού ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸ φαινόμενο γιὰ τίς συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Ἡ δράσι τῶν ἐπισκόπων πού, κατὰ τὴν ἀρχαία παράδοσι, εἶχαν ἔδρες καὶ σὲ μικρότερες πόλεις σὲ ὀλόκληρο τὸ νησί³⁰, συνδέεται μὲ τὴ διάρθρωσι τῶν θρησκευτικῶν κέντρων καὶ τὴ θρησκευτικὴ ἔκφρασι μὲ

27. *Concilium Lateranense a. 649 celebratum, Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen primum*, ἔκδ. R. RIEDINGER, Berlin 1984, 31-33, σ. 290,11-35· 25, σ. 310,8-10, σ. 429, ἀρ. 32-33. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium, Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen secundum, pars prima*, ἔκδ. R. RIEDINGER, Berlin 1990, 25, σ. 328,1-20.
28. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium, Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen secundum, pars secunda*, ἔκδ. R. RIEDINGER, Berlin 1992, σ. 842,15-17.
29. Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, Ἐπιφάνιος Σαλαμίνος, πατὴρ τοῦ κυπριακοῦ αὐτοκεφάλου, *Πρακτικὰ τοῦ Δεύτερου Διεθνοῦς Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου, (Λευκωσία, 20-25 Ἀπριλίου 1982)*, τ. Β', *Μεσαιωνικὸν Τμῆμα*, ἐπιμ. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ – Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, Λευκωσία 1986, σσ. 306-308 καὶ 311-313. Α. CAMERON, The literary sources for Byzantium and Early Islam, *La Syrie de Byzance à l'Islam: VIIe-VIIIe siècles. Actes du Colloque international, Lyon - Maison de l'Orient méditerranéen, (Lyon, 11-15 Septembre 1990)*, ἐπιμ. P. CANIVET – J.-P. REY-COQUAIS, Damas 1992, σσ. 3-13. RAPP, Epiphanius of Salamis, ὄπ.π., σσ. 177-178, σσημ. 48, καὶ 183-184.
30. FALKENHAUSEN, Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus, ὄπ.π., σσ. 28-29.

ἐπίκεντρο τὰ μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Τὰ ἀρχαιολογικὰ τεκμήρια γιὰ τὶς ἐπισκευὲς θρησκευτικῶν μνημείων τὸν 7ο αἰώνα, καὶ μάλιστα καὶ κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισὺ του, ἀποτελοῦν μάρτυρες τῆς ζωτικότητας τῶν ἐκκλησιαστικῶν δραστηριοτήτων³¹. Σὲ αὐτὸ συνέτειναν οἱ καλὲς οἰκονομικὲς συνθήκες καὶ οἱ παραγωγικὲς δυνατότητες τοῦ νησιοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἀπρόσκοπτη συνέχιση τῶν ναυτικῶν δραστηριοτήτων, ὅπως δείχνουν οἱ ἀναφορὲς στὶς πηγές³². Γιὰ τοῦτο, παρόλο ποὺ οἱ ἐπικοινωνίες δέχονταν συνεχῶς πλήγματα μὲ τὴν ἔξοδο τῶν Ἀράβων στὴ θάλασσα, δὲν παύουν οἱ ἐπαφὲς τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴ Ρώμη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, οἱ κυπριακὲς μοναστικὲς κοινότητες ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι δραστήριες καὶ νὰ διατηροῦν σχέσεις μὲ ἀντίστοιχα κέντρα στὴν Ἀνατολή (Παλαιστίνη, Σινᾶ)³³.

31. A. PAPAGEORGHIOU, *Cities and countryside at the end of Antiquity and the beginning of the Middle Ages in Cyprus, 'The Sweet Land of Cyprus'*, ὅπ.π., σσ. 34-36, 40, 44, 46, 48-51. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ Βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου στὴ Σαλαμίνα, Ἅγιος Ἐπιφάνιος Κωνσταντίας, *Πρακτικὰ Συνεδρίου*, ὅπ.π., σσ. 325-326. Ε. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, Τὰ μνημεῖα τῆς πόλης καὶ ἐπαρχίας Λεμεσοῦ κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ, πρωτοβυζαντινὴ καὶ μεσοβυζαντινὴ περίοδο 324-1191, *Λεμεσός. Ταξίδι στὸς χρόνους μιᾶς πόλης*, ἐπιμ. Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Λεμεσός 2006, σσ. 114 (Ἅγιος Τύχων, Ἐπισκοπικὴ Βασιλικὴ βαπτιστηρίου, Ἀμαθοῦς), σσ. 116-117 (Ἐπισκοπικὴ Βασιλικὴ, Παράλια Βασιλικὴ, Σεράγνα Ἐπισκοπῆς, Κούριο), σσ. 119-120 (ναῖσκος Χιλιάντρι Σουνίου, Βασιλικὴ Τιμίου Σταυροῦ Ἀνώγυρας). Βλ. ἐπίσης Η. PROCOPIOU, *L'architecture chrétienne dans la région d'Amathonte à l'époque byzantine (ive-xiie siècles)*. *Recherches archéologiques 1991-2012, Cahiers du Centre d'Études Chypriotes* 43 (2013) 253-273 [= CCEC]. Γιὰ τὴ φιλανθρωπικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση στὸ νησί βλ. Κ. ΜΕΝΤΖΟΥ-ΜΕΪΜΑΡΗ, Ἐπαρχιακὰ εὐαγῆ ἰδρύματα μέχρι τοῦ τέλους τῆς Εἰκονομαχίας, *Βυζαντινὰ* 11 (1982) 255. Οἰκοδομικὲς δραστηριότητες μὲ ἐπισκοπικὴ πρωτοβουλία μαρτυροῦνται σὲ ἐπιγραφὴ τῶν μέσων τοῦ 7ου αἰ. βλ. F. R. TROMBLEY, *Mediterranean sea culture between Byzantium and Islam (c.600-850 A.D.)*, *Οἱ Σκοτεινοὶ αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου (7ος-9ος αἰ.)*, ἐπιμ. Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Διεθνὴ Συμπόσια, 9], Ἀθήνα 2001, σσ. 156-159. D. FEISSEL, *Jean de Soloï, un évêque chypriote au milieu du VIIe siècle*, *Travaux et mémoires* 17 (2013) 219-236.
32. Γιὰ τὶς διαστάσεις τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας τῆς Κύπρου, βλ. S. COSENTINO, *A Longer Antiquity? Cyprus, Insularity, and the Economic Transition*, *CCEC* 43 (2013) 93-102. Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ ἀποτυπώνεται καὶ στὴ νομισματικὴ κυκλοφορία, βλ. P. A. YANNOPOULOS, *Chypre au milieu du VIIe siècle à lumière de sources numismatiques*, *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου* 12 (1983) 69-77 [= EKEE]. Βλ. καὶ D. KRUEGER, *Symeon the Holy Fool. Leontius's Life and the Late Antique City*, Berkeley 1996, σσ. 8-10, 119. Γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς βλ. P. A. YANNOPOULOS, *Les couches populaires de la société chypriote au VIIe siècle selon les sources locales et contemporaines*, *EKEE* 12 (1983) 79-85.
33. ΕΥ. ΧΡΥΣΟΥ, Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κύπρο τὸν 7ο αἰώνα, *Ἐπετηρίδα*

Σε αυτό το κλίμα ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ὄχι μόνο διατήρησε ἀλλὰ δι-
 εύρυνε τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη, παρὰ τὴ γενικότερη κρίση
 τῶν θεσμῶν, τὴν ὕφεση τῆς οἰκονομίας καὶ τὶς δυσχέρειες στὶς ἐπικοινωνίες³⁴.
 Ἡ δυνατότητα αὐτῶν τῶν προσεγγίσεων ἀπέκτησε ἰδιαίτερη σημασία τὴν ἐποχὴ
 αὐτὴ, καθὼς οἱ πολιτικές, στρατιωτικές καὶ κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις εἶχαν
 ἐπαναφέρει μὲ νέα ἔνταση παλαιότερες συζητήσεις καὶ ἐρμηνεῖες σὲ δογμα-
 τικὰ θέματα. Περαιτέρω πιέσεις δημιουργοῦνταν καὶ ἐξαιτίας τῶν ἐδαφικῶν
 ἀπωλειῶν στὴν Ἀνατολή, ὅπου τὰ πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ
 Ἀλεξανδρείας βρέθηκαν ἐκτὸς τῆς βυζαντινῆς ἐπικράτειας, ἐνῶ ταυτόχρονα
 στὴ Δύση ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης τηροῦσε ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινού-
 πολη. Οἱ μεταβολὲς αὐτὲς ἔκαναν ἐπιτακτικὴ τὴ σταθερὴ στάση τῆς βυζαντινῆς
 πρωτεύουσας σὲ θέματα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά³⁵, τὰ ὁποῖα ἀναμοχλεύθη-
 καν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μὲ μεγάλη ἔνταση. Ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἀποπειράθηκε νὰ
 περιορίσει τὶς ἀντιπαραθέσεις καὶ νὰ ἐπιβάλλει λύσεις, οἱ ὁποῖες ὁμως ἀποδεί-
 χθηκαν ἐσφαλμένες καὶ ἀτελέσφορες καὶ προκάλεσαν τὴν ἐκδήλωση σειρᾶς
 ἀντιρρήσεων καὶ κυρίως τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης μὲ
 κορυφαῖο γεγονός τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ³⁶. Στὰ Πρακτικά
 τῆς σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σεργίου (περὶ τὸ 643-περὶ τὸ
 655) μὲ ἰδιαίτερα διαφωτιστικὸ περιεχόμενο γιὰ τὴ στάση ποὺ τηρήθηκε ἀπὸ

Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου 4 (1999) 205-217. FALKENHAUSEN, Bishops and Monks in the Hagiography of Byzantine Cyprus, ὅπ.π., σσ. 30-33. Γιὰ τὶς ἐπικοινωνίες βλ. Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ, Ἡ θαλάσσια διαδρομὴ Κύπρου-Αἰγαίου στὰ παλαιοχριστιανικὰ χρόνια, *Πρακτικά τοῦ Διεθνoῦς Αρχαιολογικοῦ Συνεδρίου Ἡ Κύπρος καὶ τὸ Αἰγαῖο στὴν ἀρχαιότητα. Ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ περίοδο ὡς τὸν 7ο αἰῶνα μ.Χ., Λευκωσία 8-10 Δεκεμβρίου 1995*, ἐπιμ. Γ. ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΑ, Λευκωσία 1997, σσ. 327-332. Γιὰ τὶς συνθήκες στὶς θαλάσσιες ἐπικοινωνίες βλ. Μ. LEONTSINI, Les communications maritimes en Méditerranée occidentale et les "flottes byzantines d'intervention" au VIIe siècle, *Mésogeios* 13-14 (2001) 109-122.

34. HALDON, *Byzantium in the Seventh century*, ὅπ.π., σσ. 86, 99-102, 123-124.

35. Ὅπ.π., σσ. 48-50, 281-282, 304-306.

36. Α. ALEXAKIS, Before the Lateran Council of 649. The Last Days of Herakleios the Emperor and Monotheletism, *Synodus. Beiträge zur Konzilien - und allgemeinen Kirchengeschichte. Festschrift für Walter Brandmüller*, ἐπιμ. R. BÄUMER - E. K. CHRYSOS - J. GROHE - E. MEUTHEN - K. SCHNITH, [Annuaire d'histoire conciliaire, 27-28], Paderborn 1997, σσ. 93-101. Μ. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Κωνσταντῖνος Δ΄. Ὁ τελευταῖος πρωτοβυζαντινὸς αὐτοκράτορας (668-685)*, [Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Μονογραφίες, 7], Ἀθήνα 2001, σσ. 160-161.

τὴν Κυπριακὴ Ἐκκλησία ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ προκατόχου του ἀρχιεπισκόπου Ἀρκαδίου (περὶ τὸ 626-642/3)³⁷.

Οἱ σχέσεις πὺ καλλιεργήθηκαν ἀνάμεσα σὲ διακεκριμένες προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων (560–638/9) καὶ ὁ Μάξιμος Ὁμολογητῆς (580-662)³⁸, καὶ γνωστὰ μέλη τοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου μὲ ἀφορμὴ τὰ παραπάνω κρίσιμα δογματικὰ προβλήματα, δεῖχνουν τὸν ἐνεργὸ ρόλο τοῦ νησιοῦ στὶς ἐξελίξεις τῆς ἐποχῆς. Σημαντικὲς ἦταν ἐπίσης οἱ παρεμβάσεις τῶν ἀπὸ τὴν Κύπρο καταγόμενων Ἰωάννη Ἐλεήμονα καὶ Λεοντίου Νεαπόλεως³⁹ καὶ βέβαια, τῶν ἀρχιεπισκόπων Ἀρκαδίου καὶ Σεργίου⁴⁰, καθὼς καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν περισσότερο γνωστῶν ἀπὸ τὸ ἀγιολογικὸ τους ἔργο, ὅπως ὁ Θεόδωρος Τριμιθοῦντος καὶ ὁ Θεόδωρος Πάφου⁴¹. Τὸ ἱερατικὸ καὶ συγγραφικὸ

-
37. *Concilium Lateranense a. 649 celebratum*, σ. 62,29-31. J. L. VAN DIETEN, *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. bis Johannes VI. (610-715), Geschichte der griechischen Patriarchen von Konstantinopel 4*, [Enzyklopädie der Byzantinistik, 24], Amsterdam 1972, σσ. 82-83. H. OHME, *Die Kirche von Zypern im sogenannten monenergetisch-monothelischen Streit des 7. Jh.s*, *BZ* 113 (2020) 933-980. Βλ. καὶ πρὸ κάτω σημ. 58.
38. CAMERON, *The literary sources for Byzantium and Early Islam*, ὅπ.π., σσ. 11, 12. J. HERRIN, *The Formation of Christendom*, Princeton - N. Jersey 1987, σ. 217.
39. C. MANGO, *A Byzantine Hagiographer at Work: Leontios of Neapolis*, *Byzanz und der Westen: Studien zur Kunst des europäischen Mittelalters*, ἐπιμ. I. HUTTER, [Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, 432], Vienna 1984, σσ. 25-41. KRUEGER, *Symeon the Holy Fool*, ὅπ.π., σσ. 4-11. V. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, [Studia Byzantina Upsaliensia, 3], Uppsala 1995, σσ. 133-136. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ – DÉROCHE, *Greek Hagiography in Late Antiquity (Fourth-Seventh Centuries)*, ὅπ.π., σσ. 72-76.
40. LILIE, *Zypern zwischen Byzantinern und Arabern*, ὅπ.π., σσ. 76-77. Βλ. καὶ Arkadios II. von Zypern, *PmbZ* 589, τ. 1, σσ. 190-191 καὶ Sergios, *PmbZ* 6532, τ. 4, σ. 93. Γιὰ τὸν Ἀρκάδιο βλ. καὶ ΧΡ. ΚΑΚΚΟΥΡΑ, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρκάδιος Κωνσταντίας συντάκτης τῆς Ὁμιλίας εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον (*BHG* 684), στὸν παρόντα τόμο.
41. Ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ὁ στόχος αὐτῶν τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων ἦταν τὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας δὲν χαρακτηρίζονται ἀπὸ «ἱστορικότητα» βλ. A. KAZHDAN in collaboration with L. E. SHERRY and CHR. ANGELIDI, *A History of Byzantine Literature 650-850*, [National Hellenic Research Foundation, Institute for Byzantine Research, Research series, 2], Athens 1999, σσ. 22, 23, 150, 152. Πρβλ. ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ – DÉROCHE, *Greek Hagiography in Late Antiquity (Fourth-Seventh Centuries)*, ὅπ.π., σσ. 72-75 καὶ σσ. 76-77. Βλ. καὶ Theodoros, *PmbZ* 7308, τ. 4, σσ. 362-363. Theodoros, *PmbZ* 7309, τ. 4, σ. 363. Βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ Κ. Ν. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, Ὁ Βίος τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος Τριμιθοῦντος ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Πάφου Θεόδωρο (*BHG*, 1647, *CPG*, 7987), στὸν παρόντα τόμο.

τους ἔργο δείχνει τὶς στενὲς σχέσεις τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας μὲ τὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἐποχῆς, τὶς ὁποῖες ἐπιδίωξαν καὶ οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης ἀλλὰ κυρίως, οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ποὺ ἐπιζήτησαν τὴ συνδρομὴ τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν σὲ κρίσιμες περιστάσεις.

Γ'. Οἱ Κύπριοι ἱεράρχες καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῆς Κωνσταντινούπολης

Οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή, τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν Κύπρο εἶναι γενικὰ φειδωλές. Συχνὰ ὅμως ἀναφέρεται ἡ ἀνταλλαγὴ ἐπιστολῶν, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἀδιάψευστη μαρτυρία τῆς ἀνοικτῆς ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὶς δύο Ἐκκλησίες. Μία σειρά στοιχείων πιστοποιοῦν καὶ τὶς ἰδιαίτερες σχέσεις τοῦ αὐτοκράτορα Ἡρακλείου μὲ τὴν Κύπρο⁴² καὶ τεκμηριώνουν τὴ συμβολὴ τῶν Κυπρίων στὴν ἀνάρρησή του στὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης⁴³. Σὲ κρίσιμες στιγμὲς, οἱ ὁποῖες δὲν ἐπηρεάζαν μόνον τὴν ὀρθόδοξη φυσιογνωμία τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλὰ ἐπέφεραν ἀναστάτωση καὶ στὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰσορροπίες, ὁ αὐτοκράτορας Ἡράκλειος ἀναζήτησε συνεργασία καὶ ὑποστήριξη ἀπὸ πνευματικὲς προσωπικότητες τῆς Κύπρου, ὅπως ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωάννης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀρκάδιος.

Μὲ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἡρακλείου στὸν θρόνο, ἡ ἀνάδειξη στὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας τοῦ Ἰωάννη Ἐλεήμονος (610-619), καταγόμενου ἀπὸ τὴν ἀνώτερη τάξη τοῦ νησιοῦ καὶ συνδεόμενου μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἡρακλείου, ἀποτελοῦσε ἐγγύηση γιὰ τὴ διευθέτηση τῶν θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων ποὺ ἐπηρεάζαν ὅλες τὶς βυζαντινὲς ἐπαρχίες στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἡ δράση τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔτρεφε ὁ Ἡράκλειος στὸ πρόσωπό του⁴⁴. Ἡ ὅλη στάση του σὲ κρίσιμα πνευματικὰ καὶ

42. Δὲν πρέπει πάντως νὰ πέρασε ἀπὸ τὸ νησί, σύμφωνα μὲ τὸν W. E. KAEGI, *Heraclius. Emperor of Byzantium*, New York 2003, σσ. 46-48.

43. Στὴν Κύπρο ἐκδόθηκαν νομίματα μὲ τὴ μορφή τοῦ Ἡρακλείου, βλ. KAEGI, *Heraclius*, ὅπ.π., σσ. 48, 86.

44. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, ὅπ.π., σσ. 294-296. J. J. VAN GINKEL, *Heraclius and the Saints, The Reign of the Emperor Heraclius. Crisis and Confrontation*, ἐπιμ. G. J. REININK – B. H. STOLTE, Leuven 2002, σσ. 232-234. CL. RAPP, *All in the Family: John the Almsgiver, Nicetas and Heraclius*, *Nea Rhome. Rivista di ricerche bizantinistiche* 1 (2004) (= *Studi in onore di Vera von Falkenhhausen*) 121-134.

κοινωνικά ζητήματα υπήρξε έπωφελής για την Κωνσταντινούπολη. Ο βιογράφος του, έπίσκοπος Νεαπόλεως Λεόντιος, ανάμεσα στις άρετές του Ίωάννη Έλεήμονος προβάλλει τή σταθερότητά του σέ ζητήματα πού άφοροϋσαν τήν όρθόδοξη πίστη. Σέ δύο κεφάλαια (V και XVI) του *Βίου*, ό Λεόντιος περιγράφει τήν άγωνία και τόν προβληματισμό του πατριάρχη Άλεξανδρείας για τήν έξάπλωση τής αίρεσης τών Άκεφάλων, αλλά και τή συνεχή μέριμνά του για «τὴν γνώσιν τῶν θείων γραφῶν, τὰ διηγήματα τῶν πατέρων, τὰ γραφικὰ ζητήματα ἢ δογματικὰ προβλήματα διὰ τὸ πλῆθος τῶν [...] Θεοδοσιανῶν, Γαϊανιτῶν καὶ Βαρσανουφριτῶν»⁴⁵. Άνάλογο μαχητικό πνεϋμα του άποδίδεται στο κείμενο τής γενομένης ζητήσεως (διαλόγου) παρὰ Πύρρου πατριάρχου και Μαξίμου μοναχοϋ (Όμολογητοϋ). Σέ αυτό τὸ έπιστολικὸ κείμενο γίνεται έπίσης λόγος για τή σθεναρή αντίσταση πού προέβαλλε ό Ίωάννης Έλεήμων και έναντι τῶν Παυλιανιστῶν⁴⁶.

Όπως ό Ήρακλειος προσδοκοϋσε τήν ύποστήριξη σέ θέματα φλέγοντα για τήν αϋτοκρατορία από τόν Ίωάννη Άλεξανδρείας, έτσι αναζήτησε βοήθεια και από τόν Άρκάδιο Κύπρου για τὰ μείζονα δογματικά ζητήματα, πού συνέχιζαν νά άπειλοϋν με άποσταθεροποίηση τήν κρατική ένότητα. Η έπικοινωνία του αϋτοκράτορα με τόν άρχιεπίσκοπο Κύπρου Άρκάδιο έντάσσεται σέ ένα σύνολο προσπαθειῶν τής Έκκλησίας τής Κωνσταντινούπολης και προσωπικά του Ήρακλείου για τήν έξεύρεση ίσορροπιῶν στήν Άνατολή. Η Κωνσταντινούπολη ύπολόγιζε στή συμπαράσταση τής Έκκλησίας τής Κύπρου σέ έποχές πού οί δογματικές άποκλίσεις ύπονόμευαν τή συνοχή τής αϋτοκρατορίας, ιδιαίτερα όταν οί ανατολικές έπαρχίες δοκιμάζονταν από έπιδρομές και τὸ δυτικό της τμήμα άπομακρυνόταν από τήν Κωνσταντινούπολη.

Η κέλευσις του Ήρακλείου, πού άπευθυνόταν στον άρχιεπίσκοπο Άρκάδιο, γνωρίζουμε ότι στάλθηκε στήν Κύπρο τὸ 625 ἢ λίγο άργότερα. Παρόμοια έπιστολή πρὸς τόν Άρκάδιο είχε μάλλον άπευθύνει και ό πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος (610/9-638)⁴⁷. Η έμμεση όμως πληροφορηση πού έχουμε

45. *Vie de Syméon le fou et Vie de Jean de Chypre*, edition par A. J. FESTUGIÈRE en collaboration avec L. RYDÉN, Paris 1974, σσ. 350,4-25, 364,5-11.

46. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Συζήτησις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 333A. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, όπ.π, σ. 28 σημ. 48.

47. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium*, Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen secundum, pars secunda, σ. 528,4-6 και σ. 588,17-21. F. DÖLGER,

για την αυτοκρατορική *κέλευση*, καθώς αναφέρεται στην αλληλογραφία του πατριάρχη Σεργίου με τον Κύρο Ἀλεξανδρείας (631-642), που καταχωρήθηκε ἀργότερα στα Πρακτικά τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζουμε λεπτομέρειες για τὶς ἀντιδράσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρκαδίου καὶ τοὺς χειρισμούς του σχετικά με τοὺς Ἀκεφάλους. Μποροῦμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε, με βάση τὸν *Βίο* τοῦ Ἰωάννη Ἐλεήμονος καὶ τὶς παραπάνω ἐπιστολές, ὅτι τὸ ζήτημα ποὺ ἀπασχολοῦσε τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, εἶχε ἰδιαίτερη σημασία καὶ για τὴν Κωνσταντινούπολη, καθώς ἀφοροῦσε τὶς ἀντιδράσεις τῶν ἐπαρχιακῶν πληθυσμῶν καὶ ἐπηρέαζε καὶ τὶς ἐξελίξεις στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐπικοινωνίας με τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀρκάδιο ἐντάσσεται ἡ σύγκληση συνόδου στὴν Κύπρο, ἡ ὁποία ἔπεται τῶν ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοκράτορα Ἡρακλείου καὶ τοῦ πατριάρχη Σεργίου. Σημαντικὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ σχετικὴ παρότρυνση τοῦ Σωφρονίου, ποὺ διατυπώνεται σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀρκάδιο⁴⁸. Ἀναλυτικότερη, ἀλλὰ ὄχι μᾶλλον ἀπόλυτα ἀκριβής, εἶναι ἡ περιγραφή αὐτῆς τῆς συνόδου στὸν συριακὸ *Βίο* τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητῆ, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ Ἀρκάδιος ἀπευθύνθηκε με ἐπιστολές στὴ Ρώμη, τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια με σκοπὸ τὴ σύγκληση συνόδου⁴⁹. Τὰ παραπάνω κείμενα, παρὰ τὴ διαφορετικὴ προέλευση καὶ τὸν σκοπὸ τῆς σύνταξής τους, συγκλίνουν στὴ διαπίστωση ὅτι τόσο ὁ αὐτοκράτορας ὅσο καὶ ὁ κλῆρος τῆς Κωνσταντινούπολης προσέβλεπαν στὴν ἐπίλυση τῶν πιεστικῶν προβλημάτων με τὴ μεσολάβηση τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ κλήρου τῆς Κύπρου.

Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, τ. 1, Munich - Berlin 1924, ἀρ. 182. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, ὅπ.π., σ. 16 σημ. 8 καὶ σ. 26. P. ALLEN - BR. NEIL, *Scripta Saeculi VII Vitam Maximi Confessoris Illustrantia*, [Corpus Christianorum Series Graeca, 39], Turnhout 1999, σ. 9.

48. *Lettre de Sophrone de Jérusalem à Arcadius de Chypre*, version syriaque inédite du texte grec perdu, introd. et traduction française par M. ALBERT, avec la collaboration de CHR. VON SCHÖNBORN, *Patrologia Orientalis* 39,2, ἀρ. 179, Turnhout 1978, σσ. 170-249. C. KYRIACOU, A Microhistory of Monastic Networks in Late Antique Mediterranean, *Post Augustum* 22 (2020) 32-39.

49. S. P. BROCK, An Early Syriac Life of Maximus the Confessor, *AnBoll* 91 (1973) 299-346, ἰδ. σ. 316 καὶ σ. 322 (= ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Syriac Perspectives on Late Antiquity*, London 1984, ἀρ. XII) [στὸ ἔξῃς BROCK, An Early Syriac Life of Maximus].

Ὁ συγγραφέας τοῦ συριακοῦ *Βίου* τοῦ Μαξίμου, ἦταν μονοφυσίτης καὶ ὑπῆρξε μέλος τῆς συνόδου. Ἡ ἀφήγησή του, ὡστόσο, δὲν διακρίνεται ἀπὸ ἠπιότητα καὶ οἱ κρίσεις του ἀπὸ νηφαλιότητα. Ἀναφέρει μάλιστα, ὑπὸ μορφῆ στιχομυθίας, διαφωνία ἀνάμεσα στὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀρκάδιο καὶ τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο, ἡ ὁποία ἔχει ἐπὶ μακρὸν ἀπασχολήσει τὴν ἔρευνα. Ἡ στιχομυθία, ὡστόσο, δὲν ἀφοροῦσε μόνο τὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ τὶς διαδικασίες κοινοποίησης τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου στὴν Κωνσταντινούπολη⁵⁰, καὶ ἡ σχετικὴ μνεία τῆς συνιστοῦσε μᾶλλον μέρος τῆς πολεμικῆς, στὴν ὁποία στόχευε ὁ συντάκτης αὐτοῦ τοῦ κειμένου. Στὶς ἐργασίες τῆς συνόδου τῆς Κύπρου, πού σημειωτέον τοποθετοῦνται τὸ 634 ἢ τὸ ἀργότερο τὸ 636⁵¹, ὅπωςδήποτε πρὸ τῆς ἔκδοσης τῆς *Ἐκθεσης* τὸ 638 ἀπὸ τὸν Ἡράκλειο, συμμετείχαν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύρος καὶ ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων⁵². Παρευρέθησαν ἐπίσης μέλη ἀπὸ τὸν κλῆρο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ρώμης, καθὼς ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐκπροσωπήθηκε στὴ σύνοδο ἀπὸ τὸν ἀρχιδιάκονο Πέτρο καὶ ὁ πάπας Ὀνώριος (625-638) ἀπὸ τὸν διάκονο Γάϊο⁵³. Οἱ ὅλες προετοιμασίες ὑποδεικνύουν ὅτι Κύπριοι κληρικοὶ βρίσκονταν σὲ συνεχεῖς ἐπαφές μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ρώμης.

Τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, μετὰ τὸ πέρασ τῆς, μετέφεραν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κοινοποίησαν στὸν Ἡράκλειο καὶ τὸν πατριάρχη Σέργιο, ὁ ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἀρκαδίου, Γεώργιος, μαζὶ μὲ τὸν διάκονο Λέοντα καὶ τὸν νοτάριο Ἥλία, πληρεξουσίου τῶν Σωφρονίου Ἱεροσολύμων καὶ Κύρου Ἀλεξανδρείας ἀντιστοίχως. Ἡ ἐκπροσώπηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὸν ἀρχιδιάκονο Γεώργιο ἀκολουθοῦσε τὴ συνήθη πρακτικὴ γιὰ τὴ διεκπεραίωση μιᾶς ἀποστολῆς γιὰ λογαριασμὸ ἐνὸς ἱεράρχη⁵⁴, ἀλλὰ ἡ παραμονὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρκαδίου στὴν Κύπρο, ἐξέφραζε ἴσως, τὴν ἐπιθυμία του νὰ

50. BROCK, *An Early Syriac Life of Maximus*, σσ. 300,316-317 καὶ 332-335.

51. Ὁπ.π., *An Early Syriac Life of Maximus*, σ. 324. ΚΑΕΓΙ, *Heraclius*, ὄπ.π., σσ. 270-271.

52. BROCK, *An Early Syriac Life of Maximus*, σ. 316.

53. Ὁπ.π., *An Early Syriac Life of Maximus*, σ. 316. Β. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὰ ἀξιιώματα καὶ ὑπηρεσίες στὴν πρώιμη καὶ μέση Βυζαντινὴ περίοδο*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ 1996, σ. 81 καὶ σ. 96.

54. BROCK, *An Early Syriac Life of Maximus*, σ. 316. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὰ ἀξιιώματα*, ὄπ.π., σ. 82 καὶ σ. 96.

μὴν ἐγκαταλείπει τὸ νησί καὶ νὰ μὴν ἐμπλακεῖ σὲ συγκρούσεις μὲ τὸν πατριάρχη Σέργιο. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητῆ πρὸς τὸν Πέτρο ἰλλούστριο⁵⁵ γίνεται προφανὲς ὅτι ὁ Ἀρκάδιος εἶχε πολλαπλῶς δραστηριοποιηθεῖ κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ἐνῶ στὸν *Δογματικὸ Τόμο*, τὸν ὁποῖο ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Κύπριο πρεσβύτερο Μαρίνο ἀποκαλεῖται «*ἱερωτάτη καὶ τιμία μοι κεφαλή*»⁵⁶.

Ἡ σύνοδος ποὺ συνήλθε στὴν Κύπρο, ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀρκαδίου⁵⁷, ἂν καὶ δὲν εἶναι γνωστὴ, ὅσο ἐκείνες τοῦ Λατερανοῦ καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης, φαίνεται ὅτι ἐπηρέασε τὶς μετέπειτα ἐξελίξεις καὶ ἐνίσχυσε περαιτέρω τὴ θέση τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν καὶ τὴ σταθερότητα τῶν πνευματικῶν τους κατευθύνσεων. Τὴν ἀταλάντευτη στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρκαδίου μαρτυρεῖ ἐπιστολὴ, ἡ ὁποία εἶχε σταλεῖ στὶς 29 Μαΐου τοῦ 643 ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Σέργιο πρὸς τὸν πάπα Θεόδωρο (642-649). Ἡ ἐπιστολὴ διαβάστηκε στὴ Σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ, στὴν ὁποία προήδρευσε ὁ πάπας Μαρτίνος (649-653)⁵⁸. Ὡς τεκμήριο τῆς προσήλωσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στὴν Ὁρθοδοξία προβάλλεται ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο

55. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Opusculum*, PG 91, 143B. Petrus 70, βλ. J. R. MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, A.D. 395-527, τ. II, Cambridge 1980, σ. 1013.

56. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Τόμος δογματικὸς πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον*, PG 91, 245C. A. ALEXAKIS, *The Epistula ad Marinum Cypri Presbyterum of Maximus the Confessor (CPG 7697.10) revisited: A Few Remarks on its Meaning and History*, BZ 94 (2001) 545-554. Βλ καὶ Marinus, *PmbZ* 4775, τ. 3, σ. 1633. A. EDWARD SIECIENSKI, *The Authenticity of Maximus the Confessor's "Letter to Marinus". The Argument from Theological Consistency*, *Vigiliae Christianae* 61 (2007) 189-227. V. KARAYIANNIS, *Saint Maximus the Confessor and the Church of Cyprus*, *Σκεῦος εἰς τιμὴν. Ἀφιερωματικὸς τόμος ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 25ετίας ἀπὸ τῆς εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονίας καὶ 20ετίας ἀπὸ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Μητροπολίτου Αὐστρίας καὶ Ἐξάρχου Οὐγγαρίας καὶ Μεσευρώπης Κ. Μιχαήλ / Festschrift zum 25-jährigen Jubiläum der Bischofsweihe und 20-jährigen Jubiläum der Inthronisation zum Metropolitanen von Austria und Exarchen von Ungarn und Mitteleuropa Dr. Michael Staikos*, Ἀθήνα / Athens 2011, σσ. 893-910.

57. Ἡ ὑπόνοια γιὰ τὴ συμπάθεια τοῦ Ἀρκαδίου πρὸς τὸν Μονοφυσιτισμὸ δὲν εὐσταθεῖ καθῶς, ὅπως φαίνεται, οἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου ποὺ συγκάλεσε στὴν Κύπρο δὲν ἔγιναν ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὸν Σέργιο Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ θέση τοῦ Ἀρκαδίου δὲν ἦταν διφορούμενη, ἐπειδὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Νικίου ἢ σχέση του μὲ τὸν Κύρο Ἀλεξανδρείας. Βλ. VAN DIETEN, *Geschichte der Patriarchen*, ὅπ.π., σ. 82 σημ. 30. DÉROCHE, *Études sur Léontios de Néapolis*, ὅπ.π., σ. 25 σημ. 39 καὶ σσ. 29-30.

58. *Concilium Lateranense a. 649 celebratum*, ὅπ.π., σσ. 60,28-64,12. HALDON, *Byzantium in the seventh century*, ὅπ.π., σσ. 306-307. M. McCORMICK, *Origins of the European Economy, Communications and Commerce AD 300-900*, Cambridge 2002, σσ. 853, 855.

Σέργιο ή αναγνώριση του *Τόμου* του πάπα Λέοντος (440-461) αλλά και τὸ σύνολο τῶν ἐνεργειῶν, στὶς ὁποῖες εἶχε νωρίτερα προβεῖ ὁ προκάτοχός του Ἀρκάδιος Κύπρου⁵⁹.

Ἡ παράδοση τῆς στήριξης τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τοὺς ἱεράρχες τῆς Κύπρου τηρήθηκε καὶ κατὰ τὴν Γ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδο⁶⁰. Στὴ σύνοδο ἡ παρουσία τριῶν Κυπρίων ἐπισκόπων, τοῦ Θεοδώρου Τριμιθοῦντος, «*ἐπέχοντος τὸν τόπον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κυπρίων νήσου, Ἐπιφανίου*», τοῦ ἐπισκόπου Σόλων Στρατονίκου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Κιτίου Τύχωνος⁶¹ συνέβαλε καθοριστικὰ στὴν ἄρση τῶν στρεβλώσεων περὶ θελήσεων καὶ ἐνεργειῶν. Ὅπως ἀναφέρεται στὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου, κατὰ τὴ δέκατη τέταρτη συνεδρία της, «*οἱ θεοφιλεῖς ἐπίσκοποι τῆς Κυπρίων νήσου, κατὰ κέλευσιν τοῦ μεγάλου βασιλέως*», δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ἀναζήτησαν καὶ προσκόμισαν ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς συνόδου βίβλους προκειμένου νὰ ἀνασκευαστοῦν οἱ ἀνακριβείες πού εἶχαν διατυπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὰ θελήματα καὶ τὶς φυσικὲς ἐνέργειες τοῦ Χριστοῦ⁶². Ἀπὸ τοὺς κώδικες αὐτοὺς βρέθηκε «*χαρτῶν παλαιότατον βιβλίον ἔχον διαφοροὺς ὁμιλίας τοῦ αὐτοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἐν αἷς ἔγκειται καὶ ὁ λόγος εἰς τὸ νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται*» (*nunc anima mea turbata est*) ἀπὸ τὸ δωδέκατο κεφάλαιο τοῦ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγελίου. Ἡ ἐπιλογή τῆς Ὁμιλίας τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας καὶ ἡ ἀνάγνωσή της ἐνώπιον τῆς συνόδου ἀποτέλεσε κομβικὸ σημεῖο γιὰ τὴ διασάφηση τοῦ ζητήματος περὶ τῶν φύσεων τοῦ Χριστοῦ καὶ συνέτεινε στὴν κατοχύρωση τῆς ὀρθόδοξης ἔκβασης τῆς συνόδου.

59. *Concilium Lateranense a. 649 celebratum*, ὅπ.π., σ. 62,34-35.

60. Ἡ σύνοδος, πού συγκλήθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Δ', ἔλαβε χώρα στὴν αἴθουσα τοῦ Τρούλλου στὸ Παλάτιο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ διήρκεσε ἀπὸ τὶς 7 Νοεμβρίου τοῦ 680 ἕως τὶς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 681, συμβάλλοντας στὴν ἀποκατάσταση τοῦ σχίσματος, ὅπως ἀποκαλεῖται στὰ Πρακτικὰ της, ἡ διένεξη μὲ τὴ Ρώμη, πού εἶχε κορυφωθεῖ ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν προκατόχων τοῦ Κωνσταντίνου Δ' καὶ ἰδιαίτερα ἐπὶ Κώνσταντος Β', βλ. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Κωνσταντῖνος Δ'*, ὅπ.π., σσ. 163-165.

61. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium, Acta conciliorum oecumenicorum*, Series secunda, volumen secundum, pars secunda, σ. 654,25-26, σ. 654,27 καὶ σ. 891,9-10. Βλ. καὶ Eriphanios, *PmbZ* 1531, τ. 1, σσ. 492-493. Theodoros, *PmbZ* 7308, τ. 4, σσ. 362-383. Stratonikos, *PmbZ* 7146, τ. 4, σσ. 277-278. Tychon, *PmbZ* 8536, τ. 5, σ. 65.

62. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium, Acta conciliorum oecumenicorum*, Series secunda, volumen secundum, pars secunda, σ. 656,6-21. Βλ. καὶ HERRIN, *The Formation of Christendom*, ὅπ.π., σ. 278.

Ἡ ὑψηλὴ θέση στὶς ὑπογραφὲς τῆς συνόδου τοῦ ἐπικεφαλῆς τῶν Κυπρίων ἐπισκόπων, Θεοδώρου Τριμιθοῦντος, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωποῦσε τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἐπιφάνιο, ἐπιβεβαιώνει τὴν οἰκουμενικὴ ἀναγνώριση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ὁ Θεόδωρος Τριμιθοῦντος ὑπέγραψε καὶ τὴν ἐπιστολὴ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, ἡ ὁποία στάλθηκε στὸν πάπα Ἀγάθωνα (678-681). Ἡ ὑπογραφή του βρισκόταν ἀρχικὰ στὴ δέκατη τέταρτη θέση ἀκολουθώντας ἐκεῖνες τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας. Μὲ βάση τοὺς καταλόγους τῶν ὑπογραφῶν τῆς συνόδου ὁ Θεόδωρος Τριμιθοῦντος φαίνεται παρῶν ἀπὸ τὴ δέκατη τέταρτη ἕως τὴν τελευταία συνεδρία (δέκατη ὄγδοη), ἐνῶ στὶς δύο τελευταῖες ἀναβιβάστηκε στὴν ἕβδομη θέση. Ἡ ὑπογραφή του ἀπαντᾷ μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν ἐκπροσώπων τοῦ πάπα καὶ τῶν ἀνατολικῶν πατριαρχείων⁶³. Ἡ παραμονὴ του ὅμως στὴν ἕβδομη θέση, κατὰ τὶς τελευταῖες συνεδρίες τῆς συνόδου πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθεῖ σὲ πρωτοβουλία τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶχε πράξει καὶ ὁ αὐτοκράτορας Ἡράκλειος, θὰ εἶχε ζητήσει τὴ συνδρομὴ τοῦ Κυπρίου ἀρχιεπισκόπου καὶ θὰ εἶχε ἐπίσης στηρίξει σὲ ἐκεῖνον τὶς προσδοκίες γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν στόχων τῆς συνόδου.

Οἱ δεσμοὶ ἀνάμεσα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Κύπρο, ποὺ εἶχαν ἐνδυναμωθεῖ ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ', θὰ λειτούργησαν ὡς κίνητρο γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ διαδόχου του, Ἰουστινιανοῦ Β' Ρινότμητου (685-695 καὶ 705-711), γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἐπισκοπῆς Κωνσταντίας στὴν ἐπαρχία Ἐλλησπόντου μὲ τὴν ὀνομασία Νέα Ἰουστινιανούπολις⁶⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν τριακοστὸ ἔνατο κανόνα τῆς Πενθέκτης Συνόδου (τέλη 691-1 Σεπτ. 692), αἰτία αὐτῆς τῆς μετοικεσίας ἦταν ἡ προστασία τῶν Κυπρίων ἀπὸ τὶς βαρβαρικὲς ἐπιδρομές. Σὲ μεταγενέστερες σχετικὲς μνείες ἀπὸ τοὺς εἰκονόφιλους χρονογράφους ἡ μετακίνηση αὐτὴ προσγράφεται στὴν ἀδιάλλακτη πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β', αὐτοκράτορα, στὸν ὁποῖο δὲν ἔτρεφαν συμπάθεια⁶⁵. Στὸν κανόνα πάντως, γίνεται ἐπίκληση

63. *Concilium Universale Constantinopolitanum tertium, Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen secundum, pars secunda*, σσ. 936-937, ἀρ. 7 καὶ ἀρ. 14.

64. J. HALDON, *The Idea of the Town in the Byzantine Empire, The Idea and the Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, ἐπιμ. G. BROGIOLO – BR. WARD-PERKINS, Leiden - Boston - Köln 1999, σσ. 13-14.

65. Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, *Ὁ βυζαντινὸς κληρὸς καὶ ἡ κοινωνία τῶν «Σκοτεινῶν Αἰώνων»*,

στή συνοδική απόφαση τῆς Ἐφέσου γιὰ τὸ αὐτοκέφαλο τῆς Κύπρου⁶⁶, ὀρίζεται ἡ ἐκλογή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων, «κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν», καὶ ἡ ὑπαγωγή τοῦ ἐπισκόπου Κυζίκου στὴν ἐπισκοπὴ Νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ἀναβιβάζοντάς τιν σὲ περίοπτη θέση⁶⁷. Ἡ πολὺ ὑψηλὴ αὐτὴ θέση θυμίζει τὴ σειρά πρωτοκαθεδρίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, δέκα χρόνια νωρίτερα (681), στὰ Πρακτικὰ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Αὐτὴ ἡ ἀδιάλειπτη ἀναγνώριση τῆς θέσης τῆς Κύπρου στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, θὰ μπορούσε νὰ εἶχε δώσει τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἐπισκοπῆς Κωνσταντίας στὴν Κυζικό σὲ ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ νὰ ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποία προωθοῦσε ὁ Ἰουστινιανὸς Β'. Ὅπως καὶ οἱ προκάτοχοί του, πρέπει νὰ εἶχε ἀναζητήσει τὴν ὑποστήριξη τοῦ κυπριακοῦ κλήρου, σὲ ζητήματα ἀναμόρφωσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἐπιχειρώντας νὰ ἀπαλλάξει τὴ βυζαντινὴ κοινωνία ἀπὸ παγανιστικὲς συνήθειες καὶ ἔθιμα, ὅπως δείχνουν οἱ κανόνες ποὺ θεσπίστηκαν ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Σύνοδο. Σὲ αὐτοὺς ἀποτυπώνεται εὐγλωττα ἡ ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορα καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ τὴν αὐστηροποίηση τῆς συμπεριφορᾶς κληρικῶν καὶ λαϊκῶν καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἐπιδίωξη γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς σὲ Δύση καὶ Ἀνατολή⁶⁸.

[Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Μονογραφίες, 3], Ἀθήνα 1996, σσ. 88-92. Ἡ τοποθέτηση τῆς Νέας Ἰουστινιανουπόλεως σὲ κοντινὴ ἐπαρχία στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Ἰουστινιανὸς Β' δεχόταν ἰσχυρὲς ἀντιπολιτευτικὲς ἀντιδράσεις, δείχνει ὅτι ἐμπιστευόταν τοὺς Κυπρίους.

66. «Ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τὰ παρὰ τῶν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον συνελθόντων θεοφόρων πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρὸς (ἐννοεῖται ὁ Ἰωάννης Κωνσταντίας), παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τὴν Νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινέων πόλεως», βλ. *Concilium Constantinopolitanum a. 691/2 in Trullo habitum (Concilium Quinisextum), Acta conciliorum oecumenicorum, Series secunda, volumen secundum, pars quarta*, ἔκδ. Η. ΟΗΜΕ - R. FLOGAUS - CHR. R. KRAUS, Berlin - Boston MA 2013, σσ. 40,14-17.
67. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ Τακτικά, ὅπ.π., σσ. 111-112. Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Ὁ 39ος κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (692) καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β', *Δίπτυχα* 6 (1994-1995) 176.
68. ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, Ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργο, Ἀθήνα 1992, σσ. 33-34, 40. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς κοινωνικὲς πτυχῆς τῶν μεταβολῶν βλ. Κ. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τοῦ 7ου αἰῶνα ὡς μάρτυρες τῆς ἐποχῆς τους. *Μάξιμος Ὁμολογητῆς - Ἀναστάσιος Σιναΐτης - Ψευδο-Μεθόδιος*, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 134-137,

Ὁ πρόεδρος τῆς Κυπρίων νήσου, Ἰωάννης⁶⁹, θὰ εἶχε συμμετάσχει ἐνεργὰ στὴ σύνταξη τῶν κανόνων τῆς Πενθέκτης, μὲ τὸν τρόπο πού οἱ Κύπριοι ιεράρχες εἶχαν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ᾿ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Μὲ τοὺς κανόνες τῆς Πενθέκτης Συνόδου θὰ μπορούσαν νὰ συγκριθοῦν ὅσα σημειώνονται στὸν ἐπίλογο τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ ἁγίου Θεράποντα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπαξίωση τῶν εἰδωλολατρικῶν ἑορτασμῶν τοῦ ἔθνικοῦ παρελθόντος⁷⁰. Γιὰ τοὺς Κύπριους ιεράρχες ἡ ἀγιολογικὴ συγγραφὴ ἀπέβλεπε στὴν προβολὴ τῆς σημασίας τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς παράδοσης. Οἱ βιογραφίες τῶν Κυπρίων ἁγίων ἀναδείκνυαν τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἐπιφανῶν μελῶν τοῦ κλήρου. Στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα γίνεται προφανῆς ἡ ὑψηλὴ μόρφωση τῶν Κυπρίων ιεραρχῶν, ἡ ἰσχὺς πού ἀντλοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητάς τους καθὼς ἡ συστηματικὴ ἐνασχόλησή τους μὲ τὰ δογματικὰ ζητήματα, προτερήματα τὰ ὁποῖα ἀξιοποίησε ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀναφορὰ στὸν Ἀθανάσιο Ἀλεξανδρείας, ἔργο τοῦ ὁποῖου χρησιμοποίησαν οἱ Κύπριοι ἐπίσκοποι στὴν ᾿ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, γίνεται καὶ στὸν Βίο Σπυρίδωνος Τριμιθοῦντος τοῦ Θεοδώρου Πάφου⁷¹. Ἡ παρέκβαση σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνα στὴν Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Νίκαια 325) ἀποτελοῦσε, ἄλλωστε, τὴν ἀρχαιότερη μαρτυρία τῆς προσήλωσης τῶν Κυπρίων ιεραρχῶν στὴν παράδοση τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ὁ Θεόδωρος Πάφου σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ Βίου, ἀναφερόμενος στὴ συμβολὴ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνα στὴν ἀντιμετώπιση τῶν αἰρετικῶν, κάνει λόγο καὶ γιὰ τὴν εὐλάβεια τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Α΄⁷², ἐπιχειρώντας νὰ ὑπενθυμίσει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀρμονικῆς ἐπικοινωνίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὴν ἐξαιρετικὰ δύσκολη κατάσταση, πού εἶχε ὀξυνθεῖ τὸν 7ο αἰώνα, καὶ ὑποδεικνύοντας τὴν

437-438. CH. MESSIS, *Le corpus nomocanonique oriental et ses scholastes du XIIe siècle (Aristéno, Zonaras, Balsamon): Les commentaires sur le concile in Trullo (691/2)*, Paris 2020, σσ. 253-257.

69. LILIE, *Zypern zwischen Byzantinern und Arabern*, ὄπ.π., σσ. 76-77. Βλ. καὶ Ioannes, *PmbZ* 2738, τ. 2, σσ. 208-209.

70. Ἐγκώμιον εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Θεράποντος, ὄπ.π., σ. 134,7-11.

71. VAN DEN VEN, *La légende de S. Spyridon*, ὄπ.π., σσ. 28,12-14.

72. Ὅπ.π., σσ. 28,2-4, 32,10-13, καὶ σ. 33,15-34,1. Σχετικὰ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ χωρίου τοῦ Βίου (σ. 32,10-13) πού ἀπαντᾷ καὶ σὲ ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς βλ. ΓΙΑΓΚΟΥ, *Κανονικὲς μαρτυρίες περὶ χειροτονίας σὲ βίους Κυπρίων ἁγίων*, ὄπ.π., σσ. 314-315.

πρωτοβουλία τῆς σύγκλησης συνόδου ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ τῆς αὐτοκρατορίας ὡς ἰδανικὸ παράδειγμα τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐσέβειας⁷³.

Στὴ συσσωρευμένη ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία καὶ στὴν ποιότητα τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τῶν Κυπρίων ἱεραρχῶν στηρίχθηκε σὲ σημαντικὸ βαθμὸ ἡ Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν θρησκευτικῶν ἀντεγκλήσεων τοῦ 7ου αἰώνα. Ἡ στάση, ποὺ τηρήθηκε ἀπὸ τοὺς ἱεράρχες τῆς Κύπρου στὶς συνόδους τοῦ 7ου αἰώνα, κατ' ἀρχὴν στὸ Λατερανὸ καὶ στὴ συνέχεια στὴν Γ' Οἰκουμενικὴ καὶ στὴν Πενθέκτη, ὑπῆρξε καθοριστικὴ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸν τερματισμὸ τῆς κρίσης, ἡ ὁποία εἶχε προκληθεῖ μὲ ἀφορμὴ τὶς θεολογικὲς διατυπώσεις στὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα τοῦ Ἡρακλείου (610-641) καὶ τοῦ Κώνσταντα Β' (641-668)⁷⁴. Σὲ αὐτὲς τὶς συγκυρίες ἡ Κύπρος ἐπιβεβαίωνε τὴ σημαντικὴ τῆς θέση στὴν ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, ἐπιτεύγματα ποὺ παρεῖχαν στοὺς ἱεράρχες τῆς τὴ δυνατότητα λυσιτελῶν παρεμβάσεων στὰ διαρκῶς ἀναφύομενα θεολογικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς. Οἱ Κύπριοι ἱεράρχες ἀποτέλεσαν μία ἰδιαίτερη πνευματικὴ ἑλίτ ἀφήνοντας τὸ στίγμα τῆς γνώσης τους στὰ ἀγιολογικὰ συγγράμματά τους καὶ στὰ Πρακτικὰ τῶν τοπικῶν καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τοῦ 7ου αἰώνα.

73. J. F. HALDON, Constantine or Justinian? Crisis and Identity in Imperial Propaganda in the Seventh Century, *New Constantines: The Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries. Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies St Andrews, March 1992*, ἐπιμ. P. MAGDALINO, Aldershot 1994, σσ. 95-107. Γιὰ τοὺς μεταγενέστερους ἐπίσης στενοὺς αὐτοκρατορικοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Κύπρο βλ. Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου τὸν ὄγδοο αἰώνα καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων, *Πρακτικὰ τοῦ Τρίτου Διεθνoῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου, (Λευκωσία, 16-20 Ἀπριλίου 1996)*, τ. Β', Μεσαιωνικὸν Τμήμα, ἐπιμ. Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Λευκωσία 2001, σσ. 243-253.

74. «Ἐκθεσις» τοῦ Ἡρακλείου (638) καὶ «Τύπος» τοῦ Κώνσταντα Β' (648), βλ. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, ὄπ.π., ἀρ. 211 καὶ ἀρ. 225. Βλ. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Κωνσταντῖνος Δ'*, ὄπ.π., σσ. 64-65.